

14. *Барабаш Ю. Г.* Державно-правові конфлікти на сучасному етапі державотворення: конституційно-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 415 арк.
15. Указ Президента України “Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України” від 15 листопада 2006 року № 970 (із змінами) // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 47. – стор. 48. – стаття 3123.
16. Указ Президента України “Про деякі питання переговорів з Європейським Союзом щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом” від 10 серпня 2010 року № 804/2010 // Інформаційно-пошукова система “Ліга”.
17. Указ Президента України “Про делегацію України для участі у переговорах з Європейською асоціацією вільної торгівлі щодо укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі” від 24 лютого 2010 року № 244/2010 // Інформаційно-пошукова система “Ліга”.
18. *Зьолка В. Л.* Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. – К. – 2004. – 221 арк.
19. Джерела європейського права <http://youth.crimeastar.net/europe/html/pravo/index4.html>.
20. *Серьогіна С. Г.* Компетенція Президента України: теоретично – правові засади : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. – 1998. – 192 арк.
21. *Лазарев Б. М.* Компетенція органів управління. – М. : “Юрид. лит.”, 1972. – 280 с.

***Берназюк Я. А.* Директивы Президента Украины как одна с форм актов главы государства в сфере внешнеполитической деятельности и сферы национальной безопасности и обороны.**

Автором осуществлено исследование природы и конституционно-правового характера такого вида актов Президента Украины как директива главы государства, определено сферу применения директив Президента Украины, а также их главные признаки и виды.

Ключевые слова: Президент Украины, акты главы государства, директива Президента Украины.

***Bernazyuk I. O.* Directive of President as a form with the head of state acts in the sphere of foreign policy and national security and defense.**

The author carried out research into the nature and the constitutional-legal nature of this type acts as a directive of President Head of State, defined the scope of the directives of the President of Ukraine, as well as their main features and types.

Keywords: President of Ukraine, acts of country's leader, directive of President of Ukraine.

Рябченко Т. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

АКТИ, ПРИЙНЯТІ ВСЕУКРАЇНСЬКИМ РЕФЕРЕНДУМОМ, ТА ЇХ ЮРИДИЧНА ПРИРОДА (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Стаття присвячена дослідженню юридичної природи правових актів всеукраїнського референдуму. Особлива увага приділяється проблемі визначення місця актів, прийнятих всеукраїнським референдумом, у системі нормативно-правових актів України та, власне, їх ідентифікації як нормативно-правових актів.

Ключові слова: правовий акт всеукраїнського референдуму, прийняття Конституції та законів України на всеукраїнському референдумі.

У сучасних умовах розбудови в Україні правової держави, розвитку нового незалежного суспільства підвищується роль усіх засобів нормативно-правового впливу, насамперед правових актів, у тому числі актів всеукраїнського референдуму. Теоретики права підкреслюють, що нормативний акт – це завершальна ланка і безпосередній юридичний результат правотворчої діяльності. Наголошуючи на актуальності вивчення проблем правотворчості, аналізу складових елементів правотворчого процесу в Україні, варто усвідомлювати, що ця проблематика має як науково-теоретичну, так і практичну значущість, адже процес правотворчості є одним із найважливіших чинників розвитку як права у цілому, так і безпосередньо національної правової системи. Зосереджуючи увагу на прямій правотворчості, О. Мурашин вказував на те, що становлення правової системи відбувається не одночасно, а шляхом створення окремих нормативних актів. Прямий правотворчий процес, за визначенням науковця, зовні виступає у вигляді послідовних стадій підготовки, обговорення, прийняття та оприлюднення окремих нормативних актів. Кожний новий акт являється собою самостійний елемент правової системи [1, с. 19].

На нашу думку, референдний правотворчий процес є сукупністю юридично регламентованих послідовних дій щодо розробки та прийняття (зміни) нормативно-правових актів відповідної юридичної сили безпосередньо народом шляхом загальнодержавного референдуму. Розглядаючи референдний правотворчий процес України як нормативно визначений порядок прийняття громадянами України на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою Конституції України (її нової редакції) та законів України, внесення змін до законів України чи їх скасування, виділимо три основні його стадії: підготовчу – правотворча ініціатива; основну – прийняття офіційного рішення щодо предмета конституційного чи законодавчого референдуму; завершальну – офіційне оприлюднення результатів референдної правотворчості. З урахуванням імперативного характеру всеукраїнського референдуму питання, поставлене на голосування, повинне мати нормативно-правовий характер, що дає можливість реалізації рішення всеукраїнського референдуму як самостійного конституційного чи законодавчого акта.

Метою пропонованої статті є розкриття сутності та змісту правових актів, прийнятих всеукраїнським референдумом, визначення їх місця в системі нормативно-правових актів України.

Волю Українського народу щодо вирішення найважливіших суспільно значущих питань об'єктивізують рішення всеукраїнського референдуму. Рішення всеукраїнського правотворчого референдуму знаходять юридичне вираження в його актах, що за своєю формою визнаються різновидом нормативно-правових актів відповідної юридичної сили. Рішення референдумів, як правові акти, не отримали на сьогодні своєї належної законодавчої регламентації в Україні. Цю позицію, як зазначають науковці, підтверджує й нормативна невизначеність юридичної природи рішень всеукраїнського референдуму та їх призначення у системі нормативно-правових актів ні в Конституції України, ні в Законі України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" від 3 липня 1991 року, ні в законопроектах останніх років про нормативно-правові акти і про всеукраїнський референдум [2, с. 5].

Українські правознавці, зокрема, О. Мурашин, В. Погорілко, В. Федоренко,

В. Шаповал, присвятили ряд праць дослідженню юридичної природи рішень всеукраїнського референдуму як важливого джерела національного права в його матеріальному та формально-юридичному значеннях – правового акта.

Вивчаючи теоретичні та практичні проблеми актів прямого народовладдя, О. Мурашин підкреслював, що акт прямого народовладдя, як і всі інші джерела права, є саме актом правотворчості, її наслідків. Він має розглядатися як діяльність суб'єктів народовладдя і водночас як результат цієї діяльності у вигляді юридичного акта, обов'язкового для виконання тими, до кого він звернений [3, с. 159]. Виходячи з власних теоретичних розробок, учений дійшов висновку, що акт референдуму є пріоритетним видом акта прямого народовладдя, який прийнятий шляхом голосування виборців (певної, визначеної законом групи виборців) з будь-яких питань державного або самоврядного характеру, за винятком тих, що згідно із законом не можуть бути винесені на референдум, котрий обов'язковий для виконання органами, організаціями і громадянами, щодо яких він має імперативний характер [4].

У наукових дослідженнях російських правознавців акти референдуму визначаються як прийняті в особливому порядку більшістю населення держави нормативно-правові документи, що мають вищу юридичну силу, виконують особливий набір функцій у механізмі правового регулювання, безпосередньо виражають волю народу, характеризують ступінь злагоди в суспільстві та спрямовані на врегулювання найбільш важливих суспільних відносин [5, с. 8].

Таким чином, під правовим актом референдуму науковці розуміють певну діяльність, інтелектуально-вольовий процес, спрямований на нормативне врегулювання найбільш важливих суспільних відносин шляхом вільного волевиявлення громадян, реалізацію принципу безпосередньої демократії, та водночас результат цієї діяльності, виражений зовні у формі певного акта відповідної юридичної сили.

Здійснене сучасним ученим-конституціоналістом В. Федоренком дослідження юридичної природи рішень всеукраїнського референдуму та їх правових особливостей дає можливість стверджувати, що правові акти всеукраїнського референдуму – це юридично оформлена воля Українського народу щодо питання, яке виноситься на всенародне голосування та є обов'язковим для виконання [2, с. 5]. Слід мати на увазі, що всі рішення референдуму є правовими актами, проте не всі правові акти всеукраїнського референдуму є нормативно-правовими актами. Перш ніж з'ясувати юридичні властивості актів всеукраїнського референдуму, котрі мають нормативно-правовий характер, необхідно зупинитися на аналізі понять “акти правотворчості” та “нормативно-правові акти”.

У сучасній юридичній науці усталеним залишається положення щодо класифікації правових актів залежно від здійснюваних ними юридичних функцій на акти правотворчості, акти застосування норм права, акти “автономного” правового регулювання та інші акти реалізації прав чи обов'язків. Акти правотворчості спрямовані на встановлення норм права, правозастосовні акти – індивідуальних владних правових приписів, акти “автономного” правового регулювання (наприклад, цивільно-правові, трудові договори) – індивідуальних правових приписів, що не мають владного характеру.

У радянській правовій доктрині поширення набув підхід, за яким передбачалося розмежування понять “акт правотворчості” та “нормативно-правовий акт”. Під актами правотворчості, як правило, розуміли лише акти-дії (волевиявлення) уповноважених суб’єктів, спрямовані на встановлення, зміну або скасування правових норм, а під нормативно-правовими актами – акти-документи, які містять правові норми. Разом з тим, у дійсності акти правотворчості, виступаючи різновидом правових актів, являють собою й акти-дії (волевиявлення), й акти-документи і виступають формами вираження відповідно правотворчої діяльності уповноважених суб’єктів та норм права.

Отже, головна особливість актів правотворчості як актів-дій полягає у тому, що ними встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права, як актів-документів – у тому, що ними виражаються юридичні норми (у вигляді нормативних правових приписів) та (або) оформляються правотворчі акти-дії (волевиявлення). Правотворчі акти-документи, які містять норми права, є нормативними актами правотворчості. До таких документів теоретики права відносять нормативно-правові акти, нормативно-правові договори та нормативні судові рішення. Правотворчі акти-документи, що оформляють правотворчі акти-дії (волевиявлення), вважаються ненормативними актами правотворчості

Важливою ознакою актів правотворчості є й те, що ці акти мають бути офіційно визнані у правовій системі держави як джерела права. Зазначене передбачає, що правотворчі акти-дії (волевиявлення) можуть бути здійснені тільки тими суб’єктами, які уповноважені на це юридично, і що види правових актів-документів, які є формами зовнішнього вираження норм права та (або) які оформляють правотворчі акти-дії, повинні бути юридично визначені у правовій системі держави.

Враховуючи вищеперелічені особливості, можна зробити висновок, що під актом правотворчості розуміється волевиявлення уповноваженого суб’єкта права, що встановлює (змінює, скасовує) норми права, результати якого у вигляді нормативних правових приписів об’єктивізуються в офіційному письмовому документі. Під нормативно-правовим актом слід розуміти прийнятий уповноваженим суб’єктом з дотриманням певної процедури офіційний письмовий акт-документ правотворчості, що містить правові норми і виступає універсальною формою їх вираження з метою упорядкування суспільних відносин.

Рішенням всеукраїнського референдуму як нормативно-правовим актам властиві юридичні ознаки, що виражають їх сутність і зміст, а саме:

– Однією з основних ознак акта всеукраїнського референдуму є передбачене Конституцією та законами України пряме волевиявлення громадян України, визнання його правоутворюючим фактором.

– За своєю сутністю акти всеукраїнського референдуму виражають волю Українського народу.

– За своїм змістом акти всеукраїнського референдуму – це нормативно-правові акти, які регулюють визначену сферу найбільш важливих суспільних відносин.

– Виражена воля, що безпосередньо спрямована на створення норм права, стає юридично значущим нормативним актом, який входить до загальної системи правових актів. Тож за своєю формою акти всеукраїнського правотворчого референдуму є правовими актами, котрі мають не просто правовий, а нормативно-правовий характер.

– Воля народу, що набуває правової форми вираження в актах всеукраїнського референдуму, прийнятих відповідно до встановлених Конституцією чи законом процедур, неодмінно має бути загальнообов'язковою і повинна втілюватися у життя, ефективно діяти як соціальний регулятор. Як відомо, у пункті 4.2. пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 5 жовтня 2005 року № 6-рп у справі про здійснення влади народом [6] Конституційний Суд України зазначив, що за Основним Законом України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 69). Здійснення народного волевиявлення у зазначених формах безпосередньої демократії є реалізацією народом своєї влади шляхом затвердження відповідних рішень (законів) і формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні. Виходячи з наведеного, Конституційний Суд України дійшов висновку, що результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими. Схожа позиція відображена й у Рішенні Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) [7]. Зокрема, у пункті 4 резолютивної частини цього Рішення зазначено, що, не дивлячись на те, що у Конституції України взагалі не вказано предмет (предмети) всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, можливість прийняття всеукраїнським референдумом законів України є конституційною (відповідно до другої частини статті 5, де говориться, що народ України може здійснювати владу як через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, так і безпосередньо). Результати такого законодавчого референдуму мають імперативний характер. Отже, акти всеукраїнського референдуму є загальнообов'язковими для виконання на всій території України всіма суб'єктами правовідносин.

– Виходячи з того, що у референдній правотворчості єдиним правоутворюючим елементом є воля народу, акти всеукраїнського референдуму є актами прямої дії і не потребують затвердження або схвалення Верховною Радою України чи будь-якими іншими органами державної влади та можуть бути змінені або скасовані виключно у спеціально передбаченому в референдному законодавстві порядку.

– При виявленні характерних ознак правових актів всеукраїнського референдуму постає питання про юридичну силу, тобто про таку їх властивість, яка виражає співвідношення, зіставлення відповідного акта з іншими актами, його місце у системі нормативно-правових актів. О. Мурашин висловлює думку про те, що у правовій системі України залежно від способу правотворчості на вищому щаблі серед джерел права мають бути акти, прийняті загальнодержавними референдумами, юридична сила яких є вищою порівняно з нормативними актами, прийнятими органами держави або органами громадського самоврядування, а також правовими актами, прийнятими іншими суб'єктами правотворчості [3, с. 158]. Акти всеукраїнського референдуму, на переконання В. Федоренка і В. Погорілка, мають таку ж юридичну силу, як і Конституція України, Акт проголошення незалежності України, Декларація про державний суверенітет України. Усі інші нормативно-правові акти, як стверджують учені, повинні відповідати нормативним положенням актів всеукраїнського референдуму, а у випадку їх невідповідності актам всеукраїнського референдуму потребують внесення до них змін і доповнень [8, с. 201].

Серед учених-правознавців до сьогодні не існує єдності в поглядах на сутність категорії “юридична сила”. Основні позиції щодо розуміння поняття юридичної сили вказують на те, що юридична сила нормативно-правових актів виражає:

– їх співвідношення, а також співвідношення і залежність за формальною обов’язковістю. Співвідношення нормативно-правових актів між собою залежить від того, хто є суб’єктом правотворчості, від місця акта в системі правових актів. Це вибудовує певну ієрархію нормативно-правових актів. Юридичну силу часто ототожнюють із місцем нормативно-правових актів у загальній системі правових актів;

– як певну обов’язковість акта взагалі, так і пріоритетність його один щодо іншого. Найвищий ступінь пріоритетності виявляється у верховенстві таких видів нормативно-правових актів, як Конституція, закони;

– здатність акта діяти, безпосередньо регулювати суспільні відносини.

Безперечно, народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, виступаючи через референдум самостійним суб’єктом правотворчості, може приймати нормативно-правові акти, які мають найвищу юридичну силу в суспільстві та державі. Передумовою набуття актом всеукраїнського референдуму загальнообов’язкової юридичної сили є, як правило, офіційне опублікування цього акта чи інше передбачене законодавством доведення його до відома виконавців.

Юридична природа правових актів, які приймаються на всеукраїнському референдумі, часто прирівнюється до конституції чи конституційних актів. Вбачається, що у доктринальному значенні подібний теоретико-методологічний підхід є виправданим. Однак, національне законодавство жодним чином не унормовує відповідну позицію. До того ж, аналізуючи зміст Закону України “Про нормативно-правові акти”, прийнятого Верховною Радою України 1 жовтня 2008 року та ветоаного Президентом України [9], доходимо висновку, що його положення не дають відповіді на питання про роль і місце актів всеукраїнського референдуму у системі нормативно-правових актів. Так, у статті 6 згаданого Законопроекту визначені такі основні види нормативно-правових актів: Конституція України, закон України, підзаконний нормативно-правовий акт. Водночас розробники Законопроекту залишили поза увагою правові акти всеукраїнського референдуму.

На переконання науковців, рішення всеукраїнського референдуму не може бути інстальоване у систему нормативно-правових актів у якості самостійного структурного елемента. Це пояснюється тим, що юридичній теорії та практиці невідома така форма самостійного буття нормативно-правового акта як “рішення всеукраїнського референдуму”, яка б відрізнялася від усталених нині Конституції, закону чи підзаконного нормативно-правового акта. Крім того, слід враховувати й те, що не всі правові акти всеукраїнського референдуму мають нормативно-правовий характер. Отже, якщо мова йде про рішення всеукраїнського референдуму як нормативно-правові акти, то вони можуть існувати у формі Конституції (у випадку прийняття на референдумі нової Конституції України) та закону (у випадку прийняття закону). У цьому сенсі слушною є правова позиція В. Федоренка, який стверджує, що підзаконні акти не можуть прийматися на всеукраїнському референдумі за визначенням, а у випадку їх ратифікації через всенародне голосування набувають

законодавчої юридичної сили і можуть трансформуватися в закони, затверджені всеукраїнським референдумом [2, с. 7].

Викладені принципи положення дозволяють зробити висновок, що правові акти всеукраїнського референдуму, які мають нормативно-правовий характер, інсталювані в систему нормативно-правових актів у формі Конституції та законів України, прийнятих безпосередньо народом України.

Розглядаючи правові акти всеукраїнського референдуму, які є результатом безпосередньої правотворчої діяльності Українського народу, та враховуючи вище наведені юридичні ознаки, доходимо висновку, що акти всеукраїнського референдуму (конституційного, законодавчого) – це нормативно-правові акти, що ґрунтуються на прямому волевиявленні громадян України, які мають право голосу на всеукраїнському референдумі, при розробці, прийнятті владних приписів, а отже, безпосередньо виражають волю Українського народу щодо вирішення найважливіших суспільно значущих питань, мають найвищу юридичну силу, є обов'язковими для виконання та не потребують затвердження або схвалення будь-якими органами державної влади.

Використані джерела:

1. *Мурашин О. Г.* Акти прямого народовладдя у правовій системі. – К. : Знання, 1999. – 182 с.
2. *Федоренко В. Л.* Рішення всеукраїнського референдуму та їх юридична природа: проблеми конституційної теорії та практики // *Вибори та демократія.* – 2010. – № 4. – С. 4-10.
3. *Мурашин О. Г., Мурашин О. Г.* Акти безпосереднього народовладдя як джерела права України // *Правова держава.* – Київ, 2007. – Вип. 18. – С. 159-162.
4. *Мурашин О. Г.* Акти прямого народовладдя у правовій системі : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 34 с.
5. *Шмелев А. В.* Референдум как объект теоретико-правового исследования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. В. Шмелев. – Саратов, 2006. – 26 с.
6. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп від 5 жовтня 2005 року (справа про здійснення влади народом) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v006p710-05>
7. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп від 16 квітня 2008 року (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) // <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=1056&god=2008>
8. *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.* Референдне право України : навч. посібник. – К. : Вид-во “Ліра-К”, 2006. – 366 с.
9. Проект закону про нормативно-правові акти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31313 – назва з екрану.

Рябченко Т. О. Акты, принятые всеукраинским референдумом, и их юридическая природа (теоретико-правовые аспекты).

Статья посвящена исследованию юридической природы правовых актов всеукраинского референдума. Особое внимание уделяется проблеме определения места актов, принятых путем всеукраинского референдума, в системе нормативно-правовых актов Украины.

Ключевые слова: *правовой акт всеукраинского референдума, принятие Конституции и законов Украины на всеукраинском референдуме.*

Ryabchenko T. O. Acts, accepted an allukrainian referendum, and their legal nature (theoretically-legal aspects).

The article is devoted research of legal nature of legal acts of all Ukrainian referendum. The special attention is spared the problem of location acts, accepted an all Ukrainian referendum, in the system of normatively legal acts of Ukraine and, actually, their authentication as normatively legal acts.

Keywords: a legal act of all Ukrainian referendum, acceptance of Constitution and laws of Ukraine is on an all Ukrainian referendum.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

*Можайкіна О. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРОФІЛАКТИКА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

В даній статті аналізуються кримінологічні аспекти основних концепцій протиправної поведінки неповнолітніх в США та Великобританії. Проаналізовано зарубіжний досвід профілактичних програм профілактики протиправної поведінки серед неповнолітніх.

Ключові слова: протиправна поведінка, делінквент, девіація, профілактика правопорушень, підлітки.

Проблеми правопорушень серед неповнолітніх в даний час є предметом підвищеного інтересу світової кримінологічної науки і практики, державних установ та широкого кола громадськості. Соціально-економічний стан в Україні негативно впливає на підлітків та юнацтво, збільшується кількість дітей, які мають відхилення в поведінці. Особливо це помітно в підлітковий період, коли відбувається включення людини в систему різних відносин, які впливають на процес формування поглядів, ціннісних орієнтацій, інтересів та потреб, а також на самовизначення та самоутвердження особистості. Саме в цей період збільшується рівень злочинності неповнолітніх. Вже сьогодні ми можемо констатувати збільшення моральної невибагливості та духовної спустошеності у представників всіх верств населення, підвищення тривожності, жорстокості та агресивності у підлітків. Зростання злочинності серед неповнолітніх характерно для багатьох розвинутих зарубіжних країн. Яскравим прикладом цього є Сполучені Штати Америки та Великобританія. Зарубіжними дослідниками накопичено значний статистичний і емпіричний матеріал практично про всі існуючі серед молоді деструктивні прояви.

Постійно зростаючий взаємозв'язок держав і народів сучасного світу, інтернаціоналізація економіки, науки та культури – все це обумовлює важливість вивчення світового досвіду в різних галузях наукового пізнання. Не є виключенням і кримінологічна теорія і практика. Розвиток юридичної, соціальної, психолого-педагогічної превентивної теорії та практики в різних країнах визначає можливості “переносу” певних частин або елементів зарубіжного досвіду у вітчизняну практику. При цьому слід враховувати, що досвід інших держав неможливо застосовувати без врахування економічних, навчальних, культурних, етнографічних, психологічних та інших особливостей нашої держави. Досвід зарубіжних вчених може бути корисним для вирішення цілого комплексу підліткових та молодіжних проблем в нашій країні,